

תגובות

מכתבים שנתקבלו במערכת

אמו של הבעש"ט - שרה

כבוד המערכת היכל הבעש"ט

ראיתי מאמרו של הרב שלמה אבי"ש אודות קורות חייו של הבעש"ט נבג"מ. ואע"פ שיש להעיר ולהאיר הרבה בדבריו, מגיע לו יישר כח עכ"פ, שעיי"ז מתעסקים בזה.

אודות אמו של הבעש"ט, עיין בספרו של הרה"ג המפורסם ר' יחיאל מיכל היבנער זצ"ל אב"ד ניוזב, אשר בשם 'הלולא דרבי' יקרא, ונדפס בשנת תר"ן, ובעיקרו הוא הספד על האדמו"ר הרה"ק ר' אורי מראהטין נבג"מ. בספר זה יש שלל של ידיעות והנהגות גם משאר צדיקי עולם. ובדף ח' ע"א מביא לדבר פשוט שאמו של הבעש"ט היה שמה שרה ומנו"כ בעיר טויסט, שכידוע הוא עיר טלוסט.

ועיין בספר הזכרון של טלוסט, שם יש מאמר ע"ז וגם תמונה מהמצבה. ובאתי רק להאיר בזה, אך מעצם הדבר שיש כ"כ מעט ידיעות, מזה רואים שחסידים לא התעסקו והתעניינו בזה, רק למדו "תורת" הבעש"ט ממש.

ברוך צבי פערדער

למה התכוון האדמו"ר מבאבוב זי"ע

לכבוד מערכת "היכל הבעש"ט"

שלומכון יסגי לעלם

בגליון ג' עמ' כט פרסמתם עובדא מהרה"ק מבאבוב זי"ע הי"ד עם הגאון הרוגוצ'ובי זי"ע, בקשר למה שאמר הגאון שדברי הרה"ק מהורנוסטייפל זי"ע - שהוספת "ון" בסוף תיבה רומזת להקטנת הדבר, כבר מבוארים בספר התניא קדישא.

ולענ"ד הדברים - כפי שמבוארים במאמרכם - קשים להולמם:

א. קצת קשה לומר ש"עדן העליון" רומז להקטנת דבר.

ב. הלא שם באגרת הקודש בהמשך מדבר על תחיית המתים (שהוא בבחי' גדלות כלפי גן עדן), בזה"ל: בחינת כתר עליון וכו'.

ג. כפי שהקשה, בגליונכם גליון ד' עמ' קס"ג, הר' חיים בקרמן, הלא דבר זה יסודו בדברי הראשונים.

ולכן נראה לי להציע דרך אחרת בזה, והוא מה שכתב אדמו"ר הזקן בתניא שער היחוד והא' פרק א', וזה לשונו: ואף שלא הוזכר שם אבן בעשרה מאמרות שבתורה אעפ"כ נמשך חיות לאבן ע"י צירופים וחילופי אותיות וכו', חילופים ותמורות האותיות ברל"א שערם עד שמגיעות ומתלבשות באותו נברא וכו'.

ויש לומר, שכשם שחילופים ותמורות האותיות משמשים צמצום החיות, כמו כן בתורה עצמה כשהתיבה נאמרת בשינוי כמו הוספת "ון" בסוף תיבה הרי הוא הקטנת הדבר.

בברכת גאולה קרובה

יעקב מאיר ש. היילפרין

ירושל"ו

הערות בהנהגות של המאור עינים ותולדות בעל הקיצור שו"ע

אל מעלת כבוד המערכת קובץ החשוב "היכל הבעש"ט"

שלום וברכה! הנני בא בכמה הערות והארות:

בגליון ב' מדור "מגנוי ההיכל", 'הנהגות' חדשות מהרה"ק בעל מאור עינים זי"ע, דף י"ח סעיף ה': ללמוד בכל יום שו"ע או"ח סי' א' וסי' רל"א וסי' צ"ה.

ולפי הנראה, צריך להיות וסי' צ"ח במקום וסי' צ"ה, כי הוא יותר מסתבר, שהרי מדבר שם מדביקות בהקב"ה בעת התפילה, ובסי' צ"ה קאי בהלכה פשוטה ורגילה ולמה בחר דוקא בזה, וצריך לעיין עזה"פ בכת"י זה.

בגליון ג' אלה תולדות במאמר הנפלא ה'קיצור שלחן ערוך' וייחסו לחסידות, בדף קי"ב, יש לציין, שהקיצור שו"ע בספרו קסת הסופר סי' ט"ו, בלשכת הסופר סק"ב, דן בדברי הרה"ק מקאמארנא בספרו היכל הברכה (וכן בהמשך ספרו הנ"ל דן כמה פעמים בדברי בעל היכל הברכה), בענין השיעור של פתוחות

וראה הערות וקצורים צ"צ ללקו"א (ניו יארק תשל"ט) בסופו מהרה"ק מהריי"ץ מליובאוויטש זי"ע, שהמתנגדים חיפשו איזה ספר שיהיה תחליף לספר התניא שנכתב באופן שיטתי אשר ידבר בענין אמונה אהבת ה' ויראה מלשון צח עכ"ל. וראה שמה, שמצאו איזה ספר לקח טוב וכו', וחילקו את הספר חנם.

וכדאי להעיר מה שראיתי להגאון המופלא הרב שלמה פישר שליט"א מראשי ישיבת איתרי בספרו בית ישי דרשות ע' י"ח, שכותב על דברי "נפש החיים" על המשנה באבות דע מה למעלה ממך, כלומר דע שכל מה שמתרחש למעלה בעולמות העליונים גבוהי גבוהים הכל ממך הוא, ע"פ מעשיך אם לטוב וכו'. וכבר קדמו בזה המגיד ממעזריטש דומה לדברי הנ"ל.

אהרן בורנשטיין
ברוקלין

השוואות נוספות בין נפח"ח ותניא
שלום רב ליושבי היכל היכלא קדישא של אור
שבעת הימים הבעש"ט הק' זיע"א

אביא העירה בשרגא זוטא להאיר את ההיכל.
במאמרו המאלף של הרב נחום גרינוואלד הביא
דוגמאות רבות של דמיונות הנפה"ח וחסידות.
יש להעיר שכבר קדמו במלאכה זו בספר "הרב
מלאדי ומפלגת חב"ד" למרדכי טייטלבוים (ח"ב
וורשה תרע"ג), אך לא הביא רק השוואות ספורות
ולספר תניא לבד, ולפלא שאינו מציין לו ואינו מביא
השוואותיו.

ולשלימות הענין ולתועלת הקוראים אביא
השוואותיו:

בחלק ב עמ' 93 הערה 1: "נפש החיים: להאדם
לבדו ניתנה משפט הבחירה להטות עצמו לאיזה צד
אשר יחפוץ" (שער א' פ"ז); תניא: "משפט הבחירה
לכל אדם למשול ברוח תאוותו ולכבוש יצרו" (פרק
י"ד). נפש החיים: כל איש שהוא בעול הפרנסות...
מחוייב לשית עצות בנפשו להימלט מבלבול
המחשבות בעבודת התפלה" (שער ב' פ"ג); תניא:
אפילו מי שהוא בעל עסקים צריך לשית עצות בנפשו
להיפטר (מהרהורים רעים) בשעת עבודת התפלה"
(פרק כ"ז).

בברכת הצלחה

שלום נח הרשקוף
פה ברוקלין נ"י יע"א

וסתומות בס"ת, ובתוך הדברים כותב, "וכאשר
נתראתי עם הרב המחבר הנ"ל שאלתיו וכו' והשבני
וכו'", עיי"ש.

ולאידך גיסא במשניות קאמארנא במעשי אורג
מס' נדה פרק ח' משנה א' הביא שם הרה"ק
מקאמארנא זי"ע השיעור גריס וז"ל: ונמדוד שהוא
כשיעור זעקסריל של כסף המצוי היום, מהר"ש ג"פ,
עכ"ל. וברור שכוונתו להרב שלמה גאנצפריד והוא
כמבואר בספרו לחם ושמלה לחם סי' ק"ץ לחם
סקי"ט, עיי"ש השיעור, וכתב בדרכי תשובה סי' ק"ץ
סק"מ שהוא המטבע שהיו קורין זעקסריל.

עוד במאמר הנ"ל בדף קט"ז בסוף העמוד, באותה
תקופה שהה באכסניא שם בחרו שלימים נהיה לחתן
וממלא מקום הגאון ר' יצחק אייזיק ווייס מסוואליווא
זצ"ל - הרה"ג החסיד רבי שלום גאלדנבערג מחבר
ספר דברי שלום.

ויש להעיר, שהרב רבי שלום גאלדנבערג הנ"ל
אכן היה אב"ד בסוואליווע אחר שהדברי יצחק נסע
למונקאטש - ואף גם זאת לא היה תיכף אחר שנסע
הדברי יצחק למונקאטש כי בנתיים שימש שם רב
אחר ושמו היה מוה"ר יוסף סג"ל ראטענבערג (היה
קרוב להה"צ ר' יהוסף מקאסאן בעל בני שלשים),
ונזכר בשו"ת הרי בשמים ח"א סי' כ' עיי"ש, רק
שימש שם ברבנות תקופה קצרה מאוד - אבל לא
היה חתנו כלל כידוע לכל משפחתו. וטעות זו כבר
ראיתי באיזה מקום, אך איני זוכר כעת איפה.

בגליון א' דף ע' אודות הרה"ק רבי יצחק אייזיק
מזידיטשוב זי"ע, חסר מבין ספריו הק' "לקוטי תורה
וש"ס, מהרי"א, חמש כרכים".

בגליון ד', אור בהיכל, מנהגים ופסקים מהרה"ק
ה'קדושת לוי' מבארדיטשוב זי"ע, הנני לציין
דבקדושה ראשונה מהד' קדושות לפורים נראה דדעת
הקדושת לוי זי"ע דהרהור בדברי תורה הוי כלימוד
דברי תורה, ועי' שו"ע אור"ח סי' מ"ז ס"ב וסעיף
ג'.

ובזה אסיים דברי, בכבוד רב

ישעי' מאיר קרויס
קרית טאהש תע"א

אודות המקבילות בין ה'נפש החיים' והחסידות
כבוד מערכת המאסף החסידי שיחיו

המאמר של הרב נחום ג. הוא קולע אל השערה.
זה שנים שמביני החסידות היה פשוט להם, שבשיטות
רעיוניות היה ה'נפש החיים' מושפע מהחסידות,
שבימים ההם הכתה שרשים עמוקים אצל בני עליה.

מקור לפירוש "דע מה למעלה ממך"

בגליון ה' עמ' כה ואילך הארכתי בהשוואות והקבלות בין הנפה"ח לחסידות, ושם בעמ' ל הבאתי התורה החסידית הידועה של החסידות אודות "דע מה למעלה ממך" שהכל למעלה נפעל על ידי האדם למטה. ובהערה 14 כתבתי שלא מצאתי תקדים בינתיים לפירוש זה עיי"ש.

אולם כעת מצאתי בספר יסוד יוסף לרבי יוסף אב"ד דובנא [נדפס לראשונה בתל"ט] שמביא בפרק נו': "אזהרת רבינו הקדוש שנינו באבות דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. וכתב הרב החסיד הגדול בספר רכב אליהו [לרבי יוסף כ"ץ נדפס קראקא שצ"ח] דהכי קאמר "דע מה למעלה ממך", אתה עושה עבירה אתה עושה פגם בעולם שלמעלה והוא עולם העשיה" וכך ממשיך לפרש המשך המשנה. יש הבדלים דקים בין מגמת הפירוש החסידי לפירוש זה, אך באופן עיקרוני יש דמיון ביניהם.

נחום גרינוואלד

הערות והארות על מאמרים שונים

מהרי ירושלים ישאו שלום הרבנים החשובים עורכי הבטאון "היכל הבעש"ט" שלום רב,

בראשית דברי אשא הלל וזמרה (הלל גי' היכל) על הופעת הבטאון החשוב המקיף בעומק ורוחב ומקיים את היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה'" (מלאה גי' היכל), יעזור השי"ת ונזכה "לשכלל היכלו בגויה".

ברצוני להאיר ולהעיר מספר הערות והארות אשר ראיתי מדי עברי בחמשה ההיכלות ונפתח בח"ה האחרון, שזה גורם:

א. בתוכן הגליון פרסמתם במדור גנזי ההיכל ד"ת מכ"ק מרן החידושי הרי"ם תחת הכותרת "חידושי הרי"ם כתב יד", ולפי המובא במבוא לדברים הרי חידושים אלו הם כת"י מעתיק, והכותרת "כת"י" מטעה לחשוב שמדובר בכתב ידו של החידושי הרי"ם.

ב. במאמר "מעשה יהודה ותמר" הובאו בסוף המאמר דברי האור החיים בפרשת ויחי. ויש בנותן טעם לציין לדברי הרה"ק ר' יעקב ארי' מראדומין זצוק"ל בספרו דברי אבי"ב על מדרש רבה בראשית בפרשת ויחי ד"ה ידעתי בני ידעתי ואעתיק לשונו לאשר אין הספר כ"כ מצוי: "ולכך הי' צריך להיות

בדרך עבירה והי' בהסתר ולא יהי' קיטרוג שסוברים שכיון שהי' בדרך עבירה, לא יהיו גדולים כ"כ להיות משיח וז"ש יעקב ידעתי יהודה ותמר, שהי' צריך לעשות בדרך עבירה כדי שיהי' בהסתר, ירד נשמת משיח", ולאחר אריכות דברים מסיים וכותב "עכ"פ רואים דברים עליונים יגמרו פעמים ע"י עבירה שנשלח במכוון שיעשה אדם נדנוד עבירה כדי שיגמור כוונת השי"ת, והוי כמו גדולה עבירה לשמה, וגם כמו שכתב הרב הקדוש המנוח הרב מלובלין בספר זכרון זאת שאותן צדיקים שהי' עושין נדנוד עבירה לשמה היו גדולים הרבה מאותן שהי' מתו בעטיו של נחש, שלא חטאו כלל, מחמת שאם בא להם אהבת השי"ת כוונה לשמה, לא חששו, אף שהיא נדנוד עבירה ויענוש אף שיהי' בגיהנם ח"ו, לא יחשוש עצמו כלום רק להיות נחת רוח לה', שחושש רק כבוד שמים וכבודן של ישראל ולא יחשש לעצמו כלום רק להיות נח"ר לה', וגדולה עבירה לשמה", עיי"ש.

ג. במאמר אודות תלמידיו הראשונים של הבעש"ט זי"ע, כתבתם על הרה"ק בעל המאיר נתיבים זי"ע. מן הראוי הי' לצטט כאן את דברי הרה"ק מקאמארנא זי"ע בנתיב מצותיך שצוטטו במבוא למאמר, ובהמשך דבריו כותב "ונתנו לו שישים גיבורים לשמרו ואחד מהם הי' הגאון מוה"ר מאיר נתיבים וכדומה" עיי"ש. עוד מסופר בקונטרס מרגלית טובה שבסו"ס קרן אורה (לנכדו הגה"צ ר' אברהם צבי מרגליות זי"ע אבד"ק גלוסק) שפ"א שאל הבעש"ט את האחים בניי אתם חביבים לי מאוד ואני אוהב אתכם איזה חטיבה שתבחרו אעשה לכם, ענו האחים הק' מה שטוב בעיני רבינו יעשה, השיב להם יש לי סידור כתב יד שאני מתפלל בו בכל יום כתבו שמותיכם ואת שם אמכם באיזה ברכה שתרצו, וכתבו בברכת שומע תפילה שמם ושם אביהם ואמם, ע"כ. וידוע שהבעש"ט אמר עליו שהוא ממשפחות המיוחסות שבישראל.

ד. במאמר אודות עריכת הספר שפת אמת, קשה לקבוע עובדות והנחות על סמך הוכחות די קלושות, אולי יסביר הכותב את פשר הדברים שישנם כותרות שישנם מספר שנים יחד לדוגמא בספר במדבר מחג השבועות תרמ"ז - תרמ"ח - תרמ"ט, וכן בעוד פרשיות שציין בלק תרנ"ד תרנ"ה, הדברים צריכים ראיות מובהקות יותר.

ה. בהנהגות מהמאמר עינים זי"ע (טופס א' אות כ"ב), כתב וליזהר מאוד מן המאכלים המסופקים מתולעים ומילבי"ן. מעניין לציין לדברי השל"ה הק' הובאו דבריו בפני מנחם פרשת שמיני תשנ"ג, ועיי"ש

יהודי נכנס לרבי [האמרי אמת] צ"ל וביקש לעשות פירוש על השפת אמת אבל הרבי לא הירשהו מדוע? כי שפת אמת זה משהו אחר.

בענין שיר של הרי"ם מגור צ"ל

בתגובתו של ה' ישראל אלטר גרובייס משיבת חידו"ה תל אביב לספר תפארת שבתפארת מהרב יצחק אלפסי ראיתי שם בפרק הרי"ם כמשורר ובפרק שלאח"כ, משם ראיתי טובה שהרי"ם היה מבין בניגון אולם ראוי לציין מה שסיפר הרב הקדוש ר' נחמיה אלטר צוק"ל הי"ד הוא היה מספר כי אבי זקנו הקדוש התידושי הרי"ם היה מתפלל לפני הקדוש ברוך הוא שיוצאי חלציו לא יהיו בעלי נגינה, לפי שהנגינה עלולה לבטל את האדם מתלמוד תורה, לפיכך - היה ר' נחמיה מסיים ואומר - אין אנחנו יודעי נגן!

ישראל גולד,

ישיבה גדולה דחסידי גור, בארא פארק

עותקי "שמועס"ן" מה"שפת אמת"

במאמרו של הרב בניה של הספה"ק שפת אמת - הנ"ל מציין שיש בידו מספר העתקים של שמועס"ן מהשפ"א - ברצוני להעיר שישנו עוד אחד מפורסם, שהו"ל הה"ג ר' אליהו פישר מארה"ב מכתבי זקנו.

אברהם מ.ר.

ירושל"ו

בביאור הפסוק אין עוד מלבדו

לכבוד מערכת היכל הבעש"ט!

ישר כח למאמרו המאלפים של הרב נחום גרינוואלד בענין האור והצמצום לבאר באופן פשוט ובהירות הנושא העמוק הזה והשיטות המסתעפות שנאמרו במשך הדורות מזמן הראשונים עד ימינו.

במש"כ בגליון ד' עמוד לט, ומביא בהערה 20 מ"הלשם" וז"ל: עוד ראיתי דברים זרים מאד בדברי איזה מקובלים שבדורנו המעמיקים בהסבירים שאמרו שכל המציאות כולו רק על דרך דמיון והשגה לבד ואינה מציאות אמיתית כולו, והוא באשר שא"ס ית"ש לא נשתנה כלל מעצמותו והרי הוא עתה ג"כ קודם הבריאה ממש דלית אתר פנו מיניה... ואמרו (זה לשונו בכתב יד) כי מציאת העולמות והאדם באמת אין להם מציאות כלל וכל מציאותם הם הכל רק בהשגה שאנו משיגים את עצמינו כאלו אנחנו בעולם ואנו משיגים עצמינו בכל החושים שלנו ע"כ וע"ז משיג הלשם דכמה זר ומר לומר דבר כזה דא"כ

שהוסיף לבאר הלימוד מזה ולכל אדם שבתחילה נדמה שאינם כלום אולם אח"כ מקלקלים הכל, כך הוא האדם באכילתו עיי"ש, ואולי מפני כך הזהיר המאור עינים "מאור" מן המאכלים המסופקים הנ"ל.

ו. בענין אמירת הלל בעת אפיית המצות, כ"ק מרן הפני מנחם זי"ע כותב במכתב על אביו האמרי אמת "באפיית המצות אמנם לא ראיתיו אומר הלל אבל כל רמ"ח אבריו פנימה אמרו הלל בשמחה ובהתלהבות", נדפס בהגדש"פ פני מנחם עמוד י'.

בצאתי מן ההיכלות אכפול במזמור לתודה ויעזור השי"ת שיפתחו דלתות ההיכל ונזכה להקריב קרבנות ולאכול שם מן הזבחים ומן הפסחים.

ישראל ראזענבוים

ירושלים

עריכת וכתובת ה'שפת אמת'

לכבוד מאסף "היכל הבעש"ט" שלום רב לאהבי תורתך - תורת החסידות!

רציתי להעיר על מאמרו הנפלא של הרב חיים ביינוש שפעמים מופיע בשפ"א בכותרת המאמרים "איני זוכר כראוי" "השאר נשכח ממני".

מה שאמר הרה"ח ר' לייבל קוטנר צ"ל ע"ז נדפס בקונטרס "גבור כארי" עמוד נ"ד.

שפת אמת-תבון לעד

הרבה ספרים נכתבו לפי תקופתם, גם בספרי חסידות נכתבו לאנשי דורם איברא ספר "שפת אמת" הינו שונה מכלל ספרי החסידות מפני שהוא דיבר לשעתו ולדורות, אתן לכם הוכחה: איני יודע אם מותר לומר ואם אפשר לומר, אבל השפ"א כשהוא אמר את "השמועס"ן הוא גם לא ידע מה אמר כיון שהכל היה משמים, ויש לי שני ראיות לדבר:

בשפ"א פעמים איתא בראש המאמר: "שכחתי" או "עירבובי דברים ואיני זוכר" [הספר היחיד שיש דבר כזה, אף בשפ"א עצמו אין דבר כזה], ער האט נישט געקענט צומאכן א שטיקל תורה? ! ער האט געמאכט אזוי פיל שטיקלעך תורה'ס, נאך איין שטיקל האט ער נישט געקענט צו לייגן?

אלא הענין כנ"ל, הוא גם לא ידע מה הוא אומר הכל היה מן השמים השמועס"ן היה לפי העולם כך ניתנו.

ראיה נוספת: אחרי שבת או יו"ט הוא רשם בעט עם תפילין של ר"ת.

איה כל התורה כולה וכו' עיי"ש, ומעיר ע"ז הכותב שלא ברור לו מאיזה ספר ציטט מכת"י.

וכנראה שכוונתו להגאון ר' יוסף לייב בלוך ראש ישיבת טלז שכותב (שיעורי דעת ח"א עמוד 86) וז"ל: אין מציאות בריאה לעצמה כלל כי רק ד' לבדו הוא המציאות האמיתית, כדברי הכתוב "כי ד' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד" הוא האחד האמיתי אין בלתו ואין זולתו, ולית אתר פנוי מניה ורק רצונו לבד הוא כח הכל, אלא שלפי הגבלת חושינו והשגתנו נראית לנו הבריאה כמציאות, ואין הבדל כלל בין גורמים רוחניים לבין גורמים חומריים כי כל חוקי הטבע אינם אלא בגזירת ההשגחה העליונה ולפי רצונו יתב', עכ"ל.

ובח"ב (עמוד ס"ט) כותב לפי המקובל אצלנו ומצטייר לנו נמצאים העולמות העליונים במקום אחר מעולמנו... אבל באמת אין הדבר כן כי הלא לפי המציאות האמיתית אין ענין מקום וזמן כלל כנמצא בספרים הק' שכל ענין מקום וזמן הוא דבר שנתחדש בבריאה ונמצא רק במושגנו אנו לפי טבע וצורתנו... אבל באמת לאמיתו אין ענין מקום כלל. וא"כ ודאי שאין ענין העולמות העליונים והתחתונים במציאות המקום זה למעלה מזה ורק ענינים הוא במעלות הרוחניות... רק צריכים אנו לצייר לנו שהכל נמצא במקום אחד, ובמקום שנמצא עולמנו נמצאים גם העולמות העליונים ועליוני עליונים עכ"ל.

ומסתבר מאוד שכוונת הלשם למאמריו אלו, שאז בשנות תר"ס-ע היו אלו ואלו דברים שהיו מתבדרין בבי מדרשא בטעלו בכתב ובע"פ, וכמובא בתולדות הלשם (כתובים בידי ר' ארי' לוי ז"ל) שכתת את רגליו ללמוד בפרשיות בעיר טלז, וישב שם עשר שנים ושם הזדמן לו להתודע אל ת"ח זקן שלמד עמו חכמת האמת, והתחיל לכתוב שם ספריו, ומביא מהגה"צ מהרי"ל בלאך הג"ל שסיפר: כי מה שזכה רשב"ח הי' ע"י רוב יגיעתו במס"ג ובכיות עצומות בשפיכת הנפש לד' שיאיר עיניו. ואע"פ שהלשם הי' קשיש מהגרי"ל בכעשרים שנים ושהיתו בטלז הי' קודם כהונת הגרי"ל אינו מונע זה שיעיין או שידע אח"כ מהכתבים שכתב הגרי"ל, וכמובן שהי' צריך להגיב על כך.

יונתן בנימין בוכינער

הערות וצינונים בענין הצמצום

במאמרו של הרב נחום גרינוואלד בענין הצמצום: בדבר ה"ישר לבב" אשר מוכיח לשיטה שהצמצום הוא כפשוטו כתב שאין מסתבר למעט "בכבודו יתעלה באמרנו שעצמותו נמצא בינינו אף במקומות

הבלתי ראויים לו וכו' שהוא העדר כבוד ח"ו שהמלך עצמו בתוכו" [של דבר לכלוך] - לציין סייעתא קצת לדבריו מהגמרא חגיגה ט"ז. שאין רצונו של מלך שיזכירו שמו על אשפה, ע"ש ודו"ק.

שם עמ' מ"ה כתב: "וזה דבר מפליא ביותר כיצד אנשים ותינוקות שההרגש הרוחני מהם והלאה, לא מפסיקים להזכיר את השם בעבודתם ובמשחקם" - ילה"ע דאולי זה מחמת ההרגל שהרגילום הוריהם בגירסא דינקותא וכדו'.

אברהם מ.ר.

ירושל"י

האם יש חיזוק זוגות לגויים

בס"ד יום א' לסדר דברים, שנת "היכל הבעש"ט האדיר במאד מאד" (תשס"ג)

בקובץ היכל הבעש"ט, ניסן תשס"ג, גליון ב', (עמוד קע"ב), תמה הרה"ח רבי יוסף יצחק ווייספיש שליט"א, וז"ל, בספר "ליובאוויטש וחייליה" - מעשה ידי החסיד הנודע רבי רפאל הכהן שנודע בקרב חסידי חב"ד בשמועותיו המדוייקות להפליא - עמ' 61 הערה 2, מספר: "פעם בא גוי אחד להרבי [רש"ב מליובאוויטש] והתאונן שבניו מתים כשהם קטנים, שאל אותו כמה קורות יש בתקרת ביתך (שעליהם התקרה עשוי) האם הם זוגיים או לא, וענה הגוי לא זוגיים, אמר לו הרבי להוסיף אחת או לגרוע אחת כדי שיהיו זוגיים (אצל יהודי צריך להיות דוקא לא זוגיים [כמבואר בארוכה בסוגי' בפסחים ק', א ואילך], ואצל גוי דוקא זוגיים)".

אולם צע"ג מהמבואר בהדיא בבבא מציעא (פו, א): "אשכחיה פריסתקא [שליח, רש"י] דמלכא לההוא אושפיזא דרבה, קריבו תכא קמיה ואשקוהו תרי כסא ודליה לתכא מקמיה [ושדים הממונים על הזוגות מוזיקין את השותה זוגות. רש"י], הדר פרצופיה לאחורה, אמרי ליה [לרבה] מאי נעביד ליה דגברא דמלכא הוא, אמר להו קריבו תכא לקמיה ואשקוהו חד כסא ודליוהו לתכא מקמי ואיתסי". הרי במפורש שגם לגוי שייך חיזוק זוגות? וצע"ג. עכ"ל.

נב. כדי להצדיק את הצדיק נראה ליישב בס"ד, דלעולם לא שייך חיזוק זוגות לגויים, וכמו שאמר הרש"ב מליובאוויטש, זי"ע, והתם בגמרא בבא מציעא סיבב הקב"ה בדרך נס שינזק כן הגוי [שליח המלך] מהזוגות, כדי שע"י זה לא ימסור את רבה למלכות, וכמו שאיתא שם, מידע ידענא דגברא דקא בעינא הכא הוא בחיש אבתריה ואשכחיה אמר אזלינא מהא אי מקטל קטלו לההוא גברא לא מגלינא, ואי נגידי מנגדין ליה מגלינא. ע"כ.

שהה"ק מקאצק הקשה על דברי הגמ' בקידושין הנ"ל מדברי הרמב"ם ריש הלכות תשובה, שכתב כמה וכמה תנאים של דיבור [ומעשה] לעשיית תשובה, כגון ויודיו דברים שבלעדיו אין מתכפר לו חטאו, [וכן עוד דברים - ע"ש ברמב"ם פרק ב'], ומוכת שלא די בהרהור תשובה.

ומזה הסיק הה"ק מקאצק שרק בחתן אשר מוחלין לו על כל עוונותיו (ירושלמי בכורים פ"ג) די בהרהור תשובה (וללא הרהור לא יועיל אפילו לחתן), ועל כן אמרו חז"ל בקידושין שמא הרהור תשובה בלבד, מכיון ששם איירינן בחתן המקדש אשה, מה שאין כן כל אדם לא די בהרהור תשובה לחוד (וא"ת דממנ"פ עתה בעת הקידושין עדיין אינו חתן אם לא יחולו הקידושין ואיך סגי לו בהרהור לחוד, זה ל"ק כלל ודו"ק).

וכן בהנהגות חדשות מהה"ק מטשערנוביל שהובאו בקובצכם חלק ב' (עמ' ט' אות ו'), אך שם בעמ' ט"ז אות ו' כתב בפירוש שדי בהרהור תשובה לחוד, ושם בהערה מביא ציטוט מספה"ק מאור עינים שם כתב שרק למי שאינו רשע די בהרהור אבל לרשעים לא יועיל הרהור תשובה לחוד, ויש להעיר דהלא הגמ' בקידושין האומרת שדי בהרהור תשובה איירי ב"רשע גמור" כלשון הגמ' שם.

ברצוני לציין עוד מספר ציונים על דברים שהובאו בקובץ [כרך ב'] לפי מה שצינתי בדרך לימודי בבהילו וללא בדיקה, וע"כ תמחלו אם נכתבו דברים שלא כהוגן:

ב"הנהגות חדשות" מהה"ק מטשערנוביל אשר הובאו בקונטרס:

טופס א' אות ח' "וקודם התענית לא יאכל בשר" וכו' - לציין מחסד לאברהם (אזולאי) נהר ד' מעין מ"ג: "ודע הואיל וכוונת העינוי הוא כדי לצער את הגוף ולהכניע את היצר הרע למעט ממנו שיעור איסור כגז' מדם הנפש, לכן חייב להזהר האדם שלא יאכל ליל כניסת התענית יותר מכדי הרגלו, שאם הרבה בסעודתו בעבור התענית לא יועיל לו התענית, שהרי אותו המותר שמור לו ליום תעניתו".

וכידוע אומרים בשם חסידים קדמונים שהיו בהם כאלו שהיו מרבים לצום, אך קודם השקיעה היו טועמים דבר מה בכדי שלא תהא להם הרגשה טובה שצמו...

שם אות ו' "וקודם מנחה יזהר מאוד שלא ידבר שיחת חולין עד המערב" - לציין ממכתבו של האמרי אמת מגור (נדפס בריש אוסף מכתבים): "הנני לעורר גם בזה ששמעתי בכמה מקומות בבתי החסידי יקבעו

ואף שאיתא שם בהמשך שסגר שליח המלך לרבה הדלת, וביקש רבה רחמים מהקב"ה ונפלה החומה וברח, היינו משום שחשש שליח המלך שינגדו לו [ייסרו אותו ביסורים], ואז יגלה היכן רבה נמצא, [וכנ"ל], ולכן הוצרך לסגור אותו בבית שלא יברח, אבל לעולם כבר התחיל הנס בזה שמצא רבה חן בעיניו [מפני שמצילו מהיזק הזוגות], ולכן לא לקחו מיד למלכות, אלא הסגירו בבית, וגם על זה ביקש רבה רחמים מהקב"ה, ונפלה החומה וברח, עכ"פ כאן היה נס מיוחד שינצל רבה מהמלכות, ע"י שירפא את שליח המלך מהזוגות, ואין להביא ראיה מכאן ששייך היזק זוגות בגויים. ודו"ק היטב. וא"ש.

וע"ע בקובץ היכל הבעש"ט, גליון ג', (תמוז תשס"ג), עמוד קמ"א, שתירץ הרב א.צ.א. הלוי שליט"א, דלא קשה מידי דמאן יימר שאותו שליח גוי הוי, והרי מצינו ברש"י שבת (דף ק"י ע"א בד"ה בר קשא) דשליח המלך ישראל הוי. עכ"ד.

ולענ"ד לא נראה לתרץ כן, דדוקא התם בשבת הוצרך רש"י לפרש ששליח המלך ישראל הוי, משום שמשמע בגמרא שם שהיה ישראל, עיי"ש היטב, אבל בעלמא מסתבר ששליח המלך היה גוי.

וגם מזה שכתב רש"י רק התם בשבת שהיה ישראל, משמע שבעלמא שליח המלך הוא גוי. ודו"ק.

גמליאל הכהן רבינוביץ

מח"ס גם אני אודך, בני ברק

עוד בענין הנ"ל

בחוברת ב' מדור תמיהות במכתבו של הרב ווייספיש הקשה על דברי הרבי הרש"ב שאין חשש זוגות אצל גוים מב"מ פו. ששם מוכח שיש זוגות אצל גויים - יעוין במהרש"א בב"מ שם שכלל לא פשיטא לי' דההוא פריסתקא הי' גוי, ע"ש.

אברהם מ.ד.

ירושתי

הערות והשוואות ב"הנהגות" צדיקי מטשערנאביל לכבוד עורכי הקובץ הנפלא "היכל הבעש"ט":

ברצוני לציין מספר ציונים על דברים שהובאו בקובץ [כרך א']:

ב"הגהות ישרות" מהה"ק מטשערנוביל אשר הובאו בקונטרס: "ולחזור בתשובה ואפילו בהרהור לבד סגי" וכו', ושם לעיל באות ו' כתב: "ויאמין באמונה שלימה בדברי חז"ל (קידושין מט:): המקדש את האשה ע"מ שאני צדיק" [גמור ה"ז מקודשת שמא הרהר תשובה בלבד, עכ"ד הגמ' שם] - ילה"ע

בענין מנהג לשבת ליד נרות חנוכה

בחוכרת א עמ' נט מאמרו של הרב גדליה אבערלענדער בענין הישיבה ליד נרות חנוכה מצטט את דברי הגר"פ פרענקל הכותב שממה שראינו שבזמן חז"ל עיקר הדלקת נ"ח היתה ברה"ר וכדמוכח מדברי ר"י האומר שהמדליק נר חנוכה ברה"ר והזיק הנר פטור, א"כ חזינן שלא היו יושבין ליד הנרות לאחר הדלקתן ומבאר הרב אבערלענדער בהערה שהראיה היא דלא מסתבר שיחייבו לישב בחוץ ליד הנרות, ובפרט בעת הקור, עכ"ד. ולענ"ד כוונת הגר"פ פרענקל היא שמכיון שעיקר ציווי חז"ל שידלק חצי שעה היה עבור שיהיה פרסומי ניסא לעוברים ושבים, א"כ מסבא שלא הצריכו לבעה"ב שיעמוד גם הוא על ידם כיון שלו עצמו כבר היה פרסומי בכך שהדליק.

[אגב: אולי אפשר לדחוק בדבר הגר"פ הנ"ל כוונה אחרת, והיא, שמדפטר ר"י את המדליק מהגזק של נרו שמע מינה דלא היו נוהגין לעמוד ליד הנרות במשך החצי שעה, וע"כ פטור, דאם כן מכיון שממילא עומד ליד הנרות מדוע שלא ישמור שלא יזיק, אמנם אי"ז משמע מלשונו שלכך כוונתו.]

שם בענין הסתכלות בנרות חנוכה - בפני מנחם (נר א' דחנוכה תשנ"ה) מתרץ בזה מדוע בחנוכה אין מברכים שהחיינו רק כשרואה נר חנוכה ודלא כבכל יו"ט שמברך שהחיינו אפילו בשוק, וכן מה שרק בחנוכה תקנו ברכה על הראיה ולא ברואה שתיית ד' כוסות או אכילת מצה וכדו' אע"פ שגם שם איכא פרסומי ניסא, אלא שכיון שנס חנוכה היה נס של טהרה שנעשה להם נס שיוכלו לעבוד בטהרה, ע"כ פרסום הנס הוא ג"כ דווקא ע"י ראיית השמן שהוא כידוע ענין קדושה וטהרה, ומוסיף שם "א"י בחסידישע ספרים מתלמידי הרבי מלובלין ז"ל שמן בא"ת ב"ש עולה אותיות ב"ט, השם שמתקן ראייה רעה" דהיינו ע"י ההבטה [=בי"ט] בשמן, קיצרתי וע"ש עוד ודו"ק.

טעות דפוס: בעמ' קכ"ב בהערות שורה המתחלת שביארו כצ"ל.

הקבלה למשל: הנופל ממקום גבוה נופל יותר בעומק

בחוכרת ב' בעמ' כח בדברי תורה מהה"ק מליניץ "משל שכל מה שמפילין ממקום יותר גבוה יותר יותר בעומק" - משל זה בפירוש יותר הובא בתורה אור לאדה"ז פר' יתרו דף ע"ג ע"א.

שעה בין מנחה למעריב לדברי שיחה בטלה, הנני בזה להזכיר דברי הרב רשנ"ז זצ"ל באגה"ק בזה"ל "שמעתי מרבותי כי אלו נמצא מלאך א' עומד במעמד עשרה מישראל ביחד אף שאינם מדברים בד"ת, תפול עליו אימה בלי גבול משכינתא דשריא עליהו עד שהי' מתבטל ממציותו, וע"כ רע בעיני המעשה הין אחיי הנגשים אל ה' הגשה זו תפלה, ואחר התפלה או לפני' נעשה מושב לצים ואין לך עולבנא דשכינתא גדול מזה. לכן השמרו בזה ותנו כבוד לה' אלמיקם בטרם יחשיך [מלשון הכתוב בירמי' י"ג ט"ז] היינו בין מנחה למעריב וכו' (=עכ"ד אדה"ז). וככל הדבר הזה הנני לבקש גם עתה מכל מרבית אנ"ש גם הבאים בשנים הטרודים רוב היום על הפרנסה אל יאבידו אחרי יגיעתם כל היום את שארית הזמן היקר בדברים בטלים וליצנות, אך יקבעו שעה אחת אחר תפלת המנחה שיעור קבוע בלימוד גמרא עכ"פ דף א' עם פירש"י או פרק משניות למי שא"י ללמוד גמרא, ולא יראה ולא ימצא עכ"פ בשעה זו בבתי החסידים שום הולך בטל, ואפילו הקובעים עתים לתורה שעות הרבה בלילה אל יוציאו א"ע מהכלל בשעה זו והן אל כביר לא ימאס". וכו', ע"ש עוד.

שם אות י"ד "ולהרבות בצדקה בערב שבת" - ע"י תגובה מענינת ע"כ בס' אמת ואמונה סוע"מ כ"ט (מהדו' תשל"ב), ובס' בית קאצק עמ' ס"ד, ודו"ק.

שם "וליהזר מאוד בשמחת שבת" ובהערה שם בשם הה"ק ממונקאטש שכן דעת הזוה"ק - ע"י בתנדבא"ר עם הגהות פני מנחם (פ"א) מה שמיישב שם את דברי המג"א בס"י תקכ"ט שכתב שבשבת ליכא מצוות שמחה, עם הספרי וירושלמי שם מוכח שיש.

שם אות ט"ז "וליהזר בשמחת הפסח" - פי' כדברי הגר"א שבפסח מרוב חומרותיו עלולים לשכוח שאחת ממצות התורה האמורות בו היא מצוות שמחה כחג.

טעות דפוס: שם טופס ב' הערה 32: "בעלי הנפש" כצ"ל.

שם טופס ג' אות ט' "ירחיק עצמו מהקפדה בביתו על שום דבר" - להעיר משבת קה: ע"ש.

טעות דפוס: שם הערה 43 וזהו מאמר רז"ל לכאו' כצ"ל, אך צל"ע במאור עינים בפנים.

טעות דפוס: שם סוף טופס ד' "ויחזור לישון" כצ"ל.

אמירת "רבון כל העולמים" אצל הרה"ק ר"ב ממעזבוז זי"ע

במאמרו של הרב גדלי אבערלאנדער בהיכל הבעש"ט גליון ג אודות אמירת 'רבון כל העולמים' בליל שבת קודש, כדאי לציין את המסופר בכוצינא דנהורא, כי בליל שבת-קודש אחת אחר התפלה, פתח הרבי ר' ברוך ממעזבוז זי"ע באמירת 'שלוש עליכם', כשהוא מהלך בחדר אנה ואנה כדרכו בקודש. המשיך בתחינת 'רבון כל העולמים', ובהגיעו ל"מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי על כל החסד אשר עשית עמדי ואשר אתה עתיד לעשות עמי", עצר לרגע קט כשהוא מהרהר בקול: למה זה עלי להודות כבר מעתה על החסד אשר אתה עתיד לעשות עמי? אחר ענה: אמנם כן, כי שמא לא אהיה אז במדריגה הראויה, ולכן עלי להודות לך ה' מעתה על כך! - וגעה בבכי.

סבא קדישא מסאווראן זי"ע, שעמד כל אותה עת מהצד ונוכח בזה, פנה לרבו הק' באומרו: מדוע יבכה הרבי, והרי יפה שאל ויפה השיב? ! נענה רבו הקדוש: לכך אני בוכה, כי למה זה לא אהיה אז במדריגה ראויה זאת? ...!

וראה בספה"ק באר מים חיים פרשת כי תשא (שמות לא יג), בזה הלשון: ואפשר על כן אנו אומרים קודם קידוש היום רבון העולמים וכו' מלך אדיר מלך ברוך וכו', ואחר כך אשת חיל, ע"כ.

בברכה,

יוסף ירוחם פישל הגר

באאמו"ר הגה"צ מסאווראן שליט"א

טעות דפוס: שם, בעמ' מ"א ד"ה ביאור הדברים שורה ג', "שראי' זו היא מה" כצ"ל.

יפשפש במעשיו או ימשמש במעשיו

במדור תגובות במכתבו של הרב יצחק לעפלער ציטט את דברי הרה"ק מבאבוב זצ"ל בשם הרבי מלובלין בפירוש הגמרא (עירובין י"ג:): "נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו". לציין שכן כתב כבר הרמח"ל בספרו מסילת ישרים (פרק ג' בביאור חלקי הזהירות) וז"ל: "ודבר זה הודיענו חכמינו זכרונם לברכה באמרם (עירובין יג) נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו. ותראה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד: כי הנה הפשפוש במעשים הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו, הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בענינם איזה פגם אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו. והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה עד שישאר זך ונקי", עכ"ל.

יישר כח על זיכוי הרבים

אברהם מ.ר.

ירושלים ת"ו

זוטות

הערות והארות שונות

בענין תורה מגני ומצלי - ו'בעל השמועה' הנכון אל מעלת כבוד מערכת הקובץ הנפלא "היכל הבעש"ט".

שלום וברכה וכ"ט, הנני לציין דבר מעניין, לברר אמיתית מקור הדבר תורה דלהלן.

בספר 'מעשיות ושיחות צדיקים', לעמבערג תרנ"ה, כתוב דבר תורה בשם הגאון הצדיק מראזדיל (הלא הוא הה"ק מוה"ר יהודה צבי מראזדיל זי"ע בזה"ק ר' משה מסאמבור זי"ע, חתן ותלמיד העטרת צבי זי"ע). על הא דאיתא תורה מגני ומצלי בין בעידנא דעסיק ביה בין בעידנא דלא עסיק בה, מצוה בעידנא דעסיק מגני ומצלי בעידנא דלא עסיק בה לא מצלי (סוטה כא.), והקשה על זה, וכי אפשר להיות תורה עידנא דלא עסיק בה והא כתיב והגית בו יומם ולילה, ותירץ נחזי אנן אם יאכל אדם מצה בסוכות או אם יאכל בפסח בסוכה האם יש לו שכר על זה, כי אינו מצוה אז, אבל אם ילמד אדם בפסח הלכות סוכה או בסוכות הלכות פסח על זה יש לו שכר, וזה פירוש בעידנא דלא עסיק בה היינו כשאין זה זמנה, אעפ"כ מגני ומצלי, ורוק היטב.

והנה בשנת תרס"ב נדפס בפיעטרקוב ספר 'מלין חדתי'ן' ושם בדף י"ט ע"א נדפס הדבר-תורה הנ"ל בשם הגאון מווילנא. וא"כ יוכל הטוען לטעון שאולי המקור אינו הה"ק מראזדיל אלא הגר"א, וע"ז אשיב כפי מסת ידי בעזהש"ת: קודם כל, הספר 'מעשיות ושיחות צדיקים' הנ"ל נדפס כמה שנים לפני הספר השני, ויכול להיות שהמחבר השני לקחו מהראשון ובטעות ייחסו להגר"א. ואולי משום דבקטע הקודם בספר מלין חדתי'ן (דף י"ח סוף ע"ב) מביא המחבר ד"ת מהגר"א (על דחז"ל רבי שילא נגדי' לההוא גברא וכו'), אולי משום זה נשתרבו שם הגר"א גם על ד"ת שאח"ז.

ובאמת יש לדבר זה הוכחה ניצחת. דהנה בספר הראשון, לאחר שמביא הד"ת הנ"ל בשם הה"ק מראזדיל, תיכף אח"ז מביא ד"ת בשם הגר"א, ואיזה דברי תורה! ? אותו הדבר-תורה שמובא בס' השני על "ר' שילא" בשם הגר"א כנ"ל! הרי אנו רואים כבירור שהמחבר השני לקח "תורות" מהמחבר הראשון, והעתיק שתי התורות האלו הסמוכות בספר הראשון - בספרו "מלין חדתי'ן" (ולדעתי הי' ראוי

יותר לקוראו "מלין עתיקין"!) ג"כ בצפיפות ובסמיכות זו לזו. ורק שינוי אחד עשה, דבספר הראשון נדפסה מקודם התורה של הרב הק' מראזדיל ולאחר מכן תורת הגר"א זי"ע, ואילו הוא החליפן והעתיק את השני' מקודם לראשונה, ולא הסתפק בהחלפת הסדר ולא נתקרה דעתו עד שהסיר שם אומרו מהתורה הראשון והשתיל תחתיו את שם הגר"א בעל התורה השני'.

ומעכשיו נחזיר עטרה ליושנה והשמועה לבעלי' - הה"ק מראזדיל זי"ע - כדי שיהיו שפתותיו דובכים בקבר ולא יסוב נחלה ממטה אל מטה.

מימרת רב יוסף ואתקפת רבא

ובעצם דברי קדשו שהבאנו יש להעיר, דלשון זה הוא מימרת רב יוסף שם בגמ', אך רבא אתקיף לו ומסיק חילוק אחר בין תורה למצוה, ולפי החילוק השני אין נפק"מ בין תורה למצוה בעידנא דלא עסיק בה עיי"ש, דבשניהם אגוני מגנא אצולי לא מצלי, וא"כ לכאורה אין מקום לד"ק הנ"ל.

אך עי' בנועם אלימלך פרשת לך דמביא ג"כ כלשון רב יוסף הנ"ל ולא כמסקנת רבא. ועי' להחיד"א בספר 'אהבת דוד' דרוש ט"ז דף קל"ד ע"ד, ובספרו 'ככר לאדן' פ"מ, מביא מדרש חז"ל כדברי רב יוסף ושם תירצו חז"ל את האתקפתא דרבא עיי"ש, וע"ע 'חומת אנך' תולדות אות י', וראשי אבות (אבות פ"ב מ"ב).

ועי' גם בריטב"א למסכת כתובות (עז): דמביא את הגמ' סוטה כלשון רב יוסף כדחז"ל שבחיד"א שמדובר בעוסקין לשמה עיי"ש. וא"כ לפי"ז ניחא קצת ד"ת הנ"ל, דלנוסח זה אכן יש חילוק במצוה בין עידנא לעידנא ובתורה אין נפק"מ.

אך עדיין קשה לי, דבמצוה אמרו חז"ל (לכל הגירסאות) דבעידנא דלא עסיק אגוני מגנא, ואיך יכלכל הה"ק הנ"ל את הדברים האלו לפי פירושו. ואולי זה בכלל אין משיבין על הדרוש, ועיקר כוונתו הוא למסקנת הרעיון, דבתורה מקבלין שכר אפי' כשאין עכשיו זמן הלכות אלו.

מנאי

יוחנן הלוי לאווען,
פה קרית טאהש תע"א